

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих
дисциплін

Дипломна робота
магістра

з теми: «Запровадження НЕПу в Україні в документах і рішеннях»

Виконав: студент IstAAb1-M17
спеціальності 032 історія та археологія за
освітньою програмою Архівознавства.
денної форми навчання
Чайковський Євген Любомирович

Керівник: Адамовський В.І.
кандидат іст наук , доцент

Кам'янець-Подільський – 2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Стан наукового опрацювання теми.....	6
1.2. Джерельна база дослідження.....	15
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	19
2.1. Причини та передумови переходу до нової економічної політики.....	19
2.2. Встановлення землевпорядкування в Україні у 1921-1927 рр. на основі документів та рішень.....	27
2.3. Суперечності в розвитку НЕПу. Голод 1921-1923 рр. в Україні.....	38
РОЗДІЛ 3. ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ ВНАСЛІДОК НОВИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ.....	53
3.1. Особливості соціально-економічного розвитку сільського господарства.....	53
3.2. Державне регулювання промисловості в роки НЕПу.....	66
РОЗДІЛ 4. ЗГОРТАННЯ НЕПУ ТА ПЕРЕХІД ДО КОМАНДНО- АДМІНІСТРАТИВНИХ МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ ГОСПОДАРСТВА	76
ВИСНОВКИ.....	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	91

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах сучасного розвитку та спроб реформування аграрного сектора економіки України, становлення селянина в якості господаря власної землі, важливого значення набувають питання організації та регулювання цього складного процесу.

Зміна економічного устрою селянського господарювання часто призводить до небажаних або ж некерованих наслідків. Тому особливо цікавим і повчальним у цьому плані є звернення до тих історичних епох, які схожі за своїм змістом переходом від командно-адміністративних до ринкових методів господарювання. Вивчення такого матеріалу дає можливість відтворити той історичний процес й дозволяє переосмислити попередній досвід та запобігти повторенню прорахунків.

Сільське господарство України переживає сьогодні багато процесів, що мають багато схожих рис у сфері сільського господарства в період НЕПу. Ігнорування державою закономірностей економічного розвитку, неуважне ставлення до людини, праці неминуче призводить до кризових явищ у економіці та суспільстві. Можна з впевненістю сказати, що лише справжній господар землі – селянин – може забезпечити ефективне сільськогосподарське виробництво, міцну основу народу та держави.

Окрім цього актуальність дослідження та його наукова значимість визначається також потребами історичної науки, її прагненням рухатись уперед, аналізуючи та узагальнюючи уже досягнуте.

Особливого значення цей чинник набуває на сучасному етапі розвитку Української держави, коли, з одного боку, зростає інтерес до історичного минулого, а, з іншого, відбувається процес оновлення історичних знань. Подолання кризових явищ та ідеологічних нашарувань у розвитку українського суспільства, які успадковані від доби тоталітаризму, неможливе без історичних досліджень минулого, вивчення проблем, які є основними у соціальному, економічному й політичному житті країни.

Історія нової економічної політики в Україні є однією з складових новітнього періоду історії. Без підходу до вивчення її тенденцій та закономірностей неможливе бачення минулого та сучасного країни.

Об'єкт дослідження є процес виникнення та становлення сталінської колгоспно-радгоспної системи сільського господарства (кінець 20-х – початок 40-х років).

Предметом дослідження є запровадження НЕПу в Україні у 1921-1928 рр. в документах і рішеннях.

Хронологічні межі роботи охоплюють період нової економічної політики 1921-1928 рр. – час особливого історичного етапу розвитку й становлення сільського господарства в радянську добу. Нижня хронологічна межа зумовлена причинами змін у політиці радянського уряду та запровадженням НЕПу, а верхня – згортанням цієї політики.

Територіальні межі дослідження відповідають тогочасній території Радянського Союзу в кордонах зазначеного періоду. Опрацьовані матеріали стосуються території УРСР, яка у 1922 р. увійшла до його складу.

Мета роботи полягає у тому, щоб на основі документів і рішень дослідити сутність, характер та особливості розвитку сільського господарства та промисловості в Україні в роки НЕПу.

У відповідності до поставленої мети визначаються такі **завдання**:

- 1) з'ясувати та обґрунтувати основні етапи вивчення НЕПу в історіографії та проаналізувати джерельну базу;
- 2) визначити причини та передумови переходу до НЕПу;
- 3) дослідити встановлення землевпорядкування в Україні у 1921-1927 рр. на основі документів та рішень;
- 4) висвітлити голод в Україні, який був 1921-1923 рр.;
- 5) з'ясувати загальне економічне становище сільського господарства у період НЕПу та особливості його розвитку;
- 6) визначити вплив держави на промисловість у роки НЕПу;

7) розкрити причини згорання НЕПу та переходу до командно-адміністративних методів ведення господарства, їх наслідки для села.

В основі методологічного підходу до вивчення даної проблеми лежать принципи об'єктивності та історизму.

Для реалізації вивчення досліджуваної проблеми були використані такі **методи дослідження**: історико-хронологічний, історико-статистичний, історико-порівняльний, соціологічний, метод електронної інформації, аналіз науково-історичної літератури.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що у роботі розглянуті нові публікації з даної тематики, які переосмислюють з сучасної точки зору оцінки, висновки й підходи до вивчення даної проблеми. На основі зібраного історичного наукового доробку робиться спроба розкрити особливості становлення й розвитку сільського розвитку, що притаманні здійсненню нової економічної політики на селі у 1920-х рр. на основі документів і рішень.

Практична значимість. Матеріали магістерської роботи можуть бути використані при написанні узагальнюючої праці з історії селянства періоду встановлення НЕПу. Водночас узагальнені матеріали з проблем реформування розвитку аграрного сектора можуть бути використанні для підготовки спецкурсів та семінарських занять, у вузівських курсах навчальних дисциплін економічного та історичного циклу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи пройшли апробацію на кафедрі архівознавства, спеціальних історичних і правознавчих дисциплін КПНУ імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що, в свою чергу, поділяються на дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Основними рисами нової економічної політики у сільському господарстві були:

- заміна продрозкладки натуральним продподатком, а з 1923 р. – грошовим;
- повернення до вільної торгівлі хлібом та іншими продуктами харчування;
- відмова від насадження комун на селі;
- дозвіл обмеженої оренди землі й використання найманої праці;
- розвиток системи контрактації й сільської кооперації.

Головною діючою особою НЕПу й головним фактором відродження економіки на основі НЕПу стало індивідуальне селянське господарство, підприємливість селян. Будучи монопольним виробником продовольства і сировини, селянин розпоряджувався тепер вирощеною продукцією за власним розсудом. Його обов'язком перед державою була своєчасна сплата продподатку. Селянин сам вирішував скільки засіяти, скільки залишити в амбарі, а скільки продати.

Одним з вирішальних заходів у сільському господарстві при переході до НЕПу стало введення продподатку. Це давало можливість селянству реалізувати надлишок свого виробництва. Утворювався товарообмін між промисловістю та селянським господарством. Відновлення останнього було запорукою добробуту і міста, оскільки селянський ринок був головним джерелом продуктів для міщан.

Однак податковий тиск держави на заможне селянство призвів до того, що воно змушене було ліквідувати частину своїх засобів виробництва, здійснюючи процес «пролетаризації». Це стало причиною осереднячення соціального складу селянства. А з іншого боку така політика уряду призводила до уповільнення темпів розвитку сільського господарства, оскільки заможне селянство під надмірним податковим гнітом втрачало зацікавленість у подальшому розвитку власного господарства.

Важливим фактором розвитку сільського господарства в до колгоспному селі стала кооперація, у якій більшовики вбачали оптимальну форму залучення селянства до соціалістичного будівництва. Вона могла стати тим важелем, який би сприяв підйому сільськогосподарського виробництва, рівня життя селянства.

Упродовж 1920-х рр. спостерігався процес поступового посилення державного регулювання розвитку сільського господарства. Державою була вироблена і впроваджувалася у життя система заходів, яка стимулювала розвиток сільського господарства.

Матеріально-технічна база селянського господарства у 20-х рр. була відсталою й потребувала докорінної реконструкції. Це потребувало капіталовкладень у сільське господарство, а держава, навпаки, «викачувала» кошти з села.

Дрібне і розпорошене землекористування, відстала матеріально-технічна база, низька агрокультура стали причинами низької товарності сільськогосподарського виробництва.

Значну роль у піднесенні та зміцненні продуктивних сил села зіграли Товариства Взаємодопомоги створенні зусиллями селянських громад. З 1925 по 1927 рр. організація СТВ перетворилася на впливову силу села.

Суть НЕПу вбачалась у зміцненні союзу робітників і селян, оскільки внаслідок такої консолідації можна було розв'язати проблеми економічної відсталості. Спочатку НЕП розглядався більшовицькими урядовцями як тактичний хід. Тимчасовий відступ, і лише згодом – як один з можливих шляхів до соціалізму [40].

Непівська модель організації суспільства реалізовується на практиці протягом 1921-1927 рр. Ця модель базувалася на концепції шляху до соціалізму через державний капіталізм. Її складовими були жорстокий однопартійний режим, адміністративно-ринкова система господарювання, нееквівалентний обмін з селом на основі продподатку, гальмування розвитку великого індивідуального господарювання .

Після запровадження насильницького методу хлібозаготівель посилювався адміністративний тиск на селянство, щоб примусити його вступати в колгоспи. Так на жовтень 1929 р. кількість колгоспів в УРСР досягла 477 тис. проти 173 тис. у жовтні 1928 р., а земельні угіддя колгоспів зросли з 1 до 3 млн. гектарів. Як і раніше, об'єднували свої господарства наймитсько-бідняцькі верстви. Примусити селян-власників вступати до колгоспів не вдавалося.

Початок згортання НЕПу у сільському господарстві розпочинається в 1925 р., коли керівництво СРСР бере курс на «надіндустріалізацію» за рахунок села, тим самим посилюючи на нього податковий тиск.

Згортання НЕПу на селі було вигідно бюрократичному апарату сталінського режиму. Це давало йому змогу проводити власну політику, при цьому контролюючи економічне й політичне життя країни.

Суцільна колективізація перетворювала одноосібних селян на підневільних кріпаків-колгоспників. Яка б слухняно виконувала різні державні замовлення.

Запровадження так званих надзвичайних заходів – масових репресій до конкретних виробників сільськогосподарської продукції означало кінець НЕПу. Він втратив своє регулююче значення за умов командно-адміністративного втручання у сільськогосподарське виробництво, у справі кожної селянської родини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані документи:

1. Бюджет района (1923/1924 – 1924/1925 г.) – Х.: Изд. Наркомфина, 1925. – 198 с.
2. Всесоюзная перепись населения 1926 года. – Т. XII: Украинская Социалистическая Советская Республика. Правобережный подрайон. Левобережный подрайон: народность, родной язык, возраст, грамотность / Центральное статистическое управление СССР, Отдел переписи – М.: Издание ЦСУ Союза ССР, 1928 – 472 с.
3. Валентинов Н. Новая экономическая политика и кризис партии после смерти Ленина. – М.: Знание, 1991. – 427 с.
4. Голод 1921-1923 років в Україні: Зб. докум. і мат-лів // Упоряд.: О.М. Мовчан, А.П. Огінська, Л.В. Яковлева: Відп. ред. С.В. Кульчицький. – К.: Наукова думка, 1993. – 240 с.
5. Голод та голодомор на Поділлі 1920-1940 рр.: Збірник документів та матеріалів / Обласна редколегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» (голова ІС. Гамрецький, заступники В.П. Лациба, С.С. Нешик та ін. / Автори-упорядники: Р.Ю. Подкур, В.Ю. Васильєв, П.М. Кравченко, В.П. Лациба, І.П. Мельничук, В.І. Петренко – Вінниця, ДП «ДКФ», 2007. – 704 с.
6. Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-релянського уряду України. – Електронний ресурс. Режим доступу: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D1%83%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%D1%82%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C_%D0%A0%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BE-%D0%A1%D0%B5%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%A3%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
7. Земельний кодекс УСРР (1922 р.). –Електронний ресурс. Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/1062/17>

8. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. – Харків,: Юридичне видавництво Наркоміюсту України, 1929. – 335 с.
9. История Отечества в документах. 1921-1939. Хрестоматия. – М.: Знание, 1994. – ч. 2. – 648 с.
10. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // <http://sb7878.ucoz.ru/publ/67-1-0-82>.
11. КПРС у резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. Т. 4. – К.: Політвидав України, 1979. – 642 с.
12. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.): Збірник документів і матеріалів / [Ред. кол.: І.О. Пшук (відпов. ред.), А.Г. Бабенко, С.Я. Вініковецький та ін.]. – Вінниця, 1957. – 560 с.
13. Постанова ВУЦВК 8 березня 1922 р. «Про розряди торгових підприємств» // Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України – 1922. – № 11. – С. 187.
14. Постанова ВУЦВК від 10 травня 1922 р. «Про припинення справ, що виникли у зв'язку з розкуркулюванням села» // Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України – 1922. – № 22. – С. 357.
15. Постанова ВУЦВК від 28 червня 1928 р. «Про селянські господарства, що застосовують найману працю, на які поширюються правила кодексу законів про працю» // Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України – 1928. – № 51. – С. 268.
16. Радянське будівництво на Хмельниччині. 1921-1982: Док. і м-ли / Упоряд. В.П. Бабляк, О.П. Бурова, І.В. Гарнага, І.Х. Шиманський; ред. кол. Л.В. Кульпінський (голова) та ін. – Л.: Каменяр, 1983. – 188 с.
17. Радянське будівництво. Порадник для низового робітника на районі та селі. Зі вступною статтею Члена Президії-Секретаря Київського

- Окрвиконкому В.М. Стойкевича – К.: Газета «Вісти ВУЦВК», 1926. – 363 с.
18. Районирование СССР. Сборник материалов по районированию с 1917 по 1925 год. Под ред. К.Д. Егорова – М.-Л.: Изд-во «Плановое хозяйство», 1926. – 295 с.
 19. Постанова ВУЦВК від 27 травня 1922 р «Основний закон про Трудове землекористування» // Збірник узаконень і розпоряджень робітничо-селянського уряду України – 1922. – № 6. – С. 56.
 20. Сельское хозяйство Украины – Х.: Издательский отдел НКЗ, 1923. – 232 с.
 21. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х т. / Т. 1. 1918-1922 гг. / Под ред. А. Береловича, В. Данилова – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 864 с.
 22. Советская деревня глазами ВЧК-ОГПУ-НКВД. 1918-1939. Документы и материалы. В 4-х т. / Т. 2. 1923-1929 гг. / Под ред. А. Береловича, В. Данилова – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 1168 с.
 23. Соціалістичне будівництво на Хмельниччині. 1921-1941: Документи і матеріали / Упоряд. І.В. Гарнага, С.Л. Коваленко, Г.О. Мородецька та ін.; ред. кол. В.І. Купратий (голова) та ін. – Л.: Каменяр, 1989. – 207 с.
 24. Статистика України. Серія II. Підсумки весняного обслідування сільського господарства України в 1924 р. (Вибірковий перепис селянських господарств) – Х.-К.: Центральне статистичне управління УСРР, 1925. – Т. III. – Вип. 7. – № 59.
 25. Статистика України. Серія II. Підсумки осіннього обслідування врожаю в 1927 р. – Х.-К.: Центральне статистичне управління УСРР, 1929. – Т. III. – Вип. 14. – № 159.
 26. Статистика України. Серія II: Сільсько-господарська статистика. Підсумки осінніх обслідувань сільського господарства України в

- 1925 і 1926 рр. – Х.: Центральне статистичне управління УСРР, 1929. – Т. III. – Вип. 12. – № 126.
27. Тезиси Пленума ЦК КП(б)У об итогах українізації – Минск: Белгосиздат, 1926. – 14 с.
28. Україна в цифрах. Юридичне видавництво Наркомюсту України – 1927 р. – Х., 1927. – 131 с.
29. Хрестоматія по історії СРСР. 1900 – кінець 1930-х гг.: Посібник для учителя / сост. С.І. Матрунєнков; под. ред. Ю.І. Кораблєва. – М.: Просвєщення, 1988. – 287 с.
- Періодична преса:**
30. Що дало самообкладання селянству наших округ // Червоний край. Селянська газета Вінницького й Тульчинського округів КП(б)У й округконкомів. – 1928. – № 19 (738). – 3 бер. – С. 2.
31. Напередодні виборів в Ради // Вісти Кам'янець-Подільського Військово-Револуційного комітету та Кам'янецького бюро КП(б)У – 1921. – № 38. – 13 січ. – С. 1.
32. О быте членов партии // Рабоче-крестьянская газета Подольского губкома КП(б)У, губисполкома и губпрофсовета – 1923. – № 116 (850). – 4 сент. – С. 2.
33. Організація Комнезамів та їх завдання // Вісти Кам'янець-Подільського Військово-Револуційного комітету та Кам'янецького бюро КП(б)У – 1921. – № 32. – 4 січня. – С. 1.
34. Петровський Г. Радянська влада на Поділлі // Вісти. Орган губревкому Поділля та губпарткому КП(б)У – 1921. – № 38 (118). – 20 лют. – С. 1.
35. Борьба с голодом // Вісти. Известия. Газета Подгубиконкому, губпарткому КП(б)У, губпрофкому – 1921. – № 251 (326). – 22 нояб. – С. 1.
36. Вольф М. К аграрной политике на Украине // На аграрном фронте. – 1925. – № 11-12. – С. 45-50.

37. Викриваємо куркульські махінації // Червоний кордон. Орган окружних комітетів КП(б)У, окружних виконкомів та окружних рад профспілок Кам'янецьчини, Проскурівщини та Могилівщини – 1928. – № 144 (520). – 18 груд. – С. 2.
38. Гейко С. Літа змій, літа зелений... // Україна молода. – 2013. – 26 лютого. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/283/175/10178/>
39. Єдиний натуральний податок // Вісти Кам'янець-Под. повітвиконкому робіт., сель. і червоноарм. депутатів і повітпарткому КП(б)У – 1922. – № 4 (208). – 25 трав. – С. 1.
40. НЭП: суть, опыт, уроки // Правда. – 1988. – 15 июня.
41. Сироткин Н. Уроки НЭПа // Известия. – 1989. – 9 марта.
42. Скрыпник М. Обзор современного состояния сельскохозяйственных коллективов // На аграрном фронте. – 1926. – № 5-6. – С. 119-128.
43. Смилга И.Т. Пять лет новой экономической политики // Плановое хозяйство. – 1926. – № 3. – С. 47-59.
44. Хрящова А. К вопросу об изучении расслоения крестьянства // На аграрном фронте. – 1925. – № 1. – С. 80-85.
45. Медведев Р.С. С точки зрения историка // Правда. – 1989. – 29 декабря.

Монографії, статті, довідники:

46. Бакуменко П.І. Українська РСР в період відбудови народного господарства (1921-1925). – К.: Вид-во КДУ, 1960. – 106 с.
47. Безансон А. Війна більшовиків проти селян (1917-1933) // Всесвіт. – 1993. - №9-10. – С.128-133.
48. Беренштейн Л.Ю. Великий жовтень і соціалістичні перетворення в сільському господарстві України // УІЖ. – 1987. – № 12. – с. 64-76.
49. Бокарёв Ю.П. Бюджетные обследования крестьянских хозяйств 20-х годов как исторический источник. – М.: Наука, 1981. – 309 с.

50. Ботрисов Ю.С. Эти трудные 20-30 годы // Страницы истории советского общества: факты, проблемы, люди. – М.: Политиздат, 1989. – С. 121-157.
51. Бутенко В.І., Філліпов К.В. Кооперація, селянин, держава. Історія сільськогосподарської кооперації українського села періоду непу: монографія – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 216 с.
52. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917-1938) / В.Ю. Васильєв / Відп. ред.: С. Кульчицький. НАН України. Ін-т історії України. – К.: Ін-т історії України, 2014. – 376 с.
53. Вовк О. Історіографія соціокультурних процесів в українському селі в умовах радянської у 20-х на початку 30-х років ХХ століття // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Українознавство. – К., 2007. – Вип. 11. – С. 36-39.
54. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917-192 рр.) – К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. – 205 с.
55. Гимпельсон Е.Г. Нэп и советская политическая система. 20-е годы. – М.: ИРИ РАН, 2000. – 400 с.
56. Голанд Ю. Политика и экономика // Знамя. – 1990. – № 3. – С. 116-152.
57. Голод в Україні у першій половині ХХ століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947): Матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 20-21 листопада 2013 р. / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України; Інститут історії України НАН України; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К., 2013. – 364 с.
58. Гордон Л.А., Клопов Э.В. Форсированный рывок конца 20-х и 30-х годов: исторические корни и результаты // Страницы истории советского общества: Факты, проблемы, люди. – М.: Политиздат, 1989. – С. 157-173.

- 59.Горинов М.М. НЭП: поиски путей развития. – М.: Знание, 1990. – 410 с.
- 60.Гринчуцький В. Державне регулювання промисловості в роки НЕПу // Вісник ТДТУ. – 1996. – № 1. – С. 52-57.
- 61.Губарёв В.К. Украина в годы НЕПа (1921-1929). – К.: Литсовет, 2003. – 326 с.
- 62.Гуревич М.Б. Питання сучасного селянського господарства України. – Харків: Вид-во ЦСУ УСРР, 1927. – ХХ. – 182 с.
- 63.Данилов В.П. О характере социально-экономических отношений советского крестьянства до коллективизации сельского хозяйства. – М.: Институт Истории АН СРСР, 1961. – 60 с.
- 64.Данилов В.П. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. – М.: Наука, 1979. – 359 с.
- 65.Денисовець П.М. Диференціація селянства України в умовах НЕПу та її вплив на виробниче кооперування села (1921-1929 рр.) // УІЖ. – 1968. – № 1. – С. 57-67.
- 66.Дідусенко А. Система сільськогосподарського кредиту на Україні (1923-1928 рр.). – Харків: ВСВ «Радянський селянин», 1929. – 120 с.
- 67.Дмитренко В.П. Советская экономическая политика – М.: Просвещение, 1989. – 524 с.
- 68.Дровозюк С. Динаміка суспільної свідомості українського селянства в умовах НЕПу: історіографія проблеми // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 442-465.
- 69.Дровозюк С. Українське селянство в контексті українізації 20-х років. Історіографія // Українознавство. – 2003. – Число 1 (6). – С. 114-116.
- 70.Завальнюк О.М., Рибак І.В. Новітня аграрна історія України. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 288 с.
- 71.Заташанський І. Сільське господарство й большевицькі «успіхи» в ньому // Тризуб. – 1927. – ч. 14. – С. 9-11.

- 72.История социалистической экономики СССР. Переход к НЭПу. Восстановление народного хозяйства СССР 1921-1925 гг. – М.: Просвещение, 1976. – Т. 2. – 468 с.
- 73.Історія селянства Української РСР: у 2 т. – К.: Наукова думка, 1967. – Т. 2. – 583 с.
- 74.Історія Української РСР: у 8 т. – К., Наукова думка, 1977. – Т. 6. – 528 с.
- 75.Каденюк О.С. Аграрна Історія України (з найдавніших часів до сьогодення). Навчальний підручник для студентів вищих навчальних закладів аграрної освіти. Кам'янець-Подільський, 2018. – 310 с.
- 76.Кулинич П.Ф. Земельні кодекси УСРР–УРСР // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2005. — Т. 3 : Е – Й. – 672 с.
- 77.Калініченко В.В. Селянське господарство України в до колгоспний період (1921-1929 рр.). – Харків: Основа, 1991. – 129 с.
- 78.Калініченко В.В. Селянське господарство України в період НЭПу: Історико-економічне дослідження. – Харків: Основа, 1997. – 400 с.
- 79.Качинский В. Наша сельскохозяйственная кооперация // Украинский экономист. – 1923. – 7 июля. – С. 98-106.
- 80.Колесников Б. Деревня. Куда она идет. Очерки. – Харьков: Пролетарий, 1925. – 104 с.
- 81.Корновенко С.В., Лазаренко В.М. Село. Хліб. Гроші: податкова політика радянської влади в українському селі у період непу. – Черкаси: Ваш Дім, 2004. – 188 с.
- 82.Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921-1929 рр.). – Одеса: ТОВ ВІД, 2004. – 153 с.
- 83.Крицман Л. Классовая Дифференциация крестьянства в современной советской деревне // Весник Коммунистической Академии. – 1925.1926. – № 14. – С. 184-225.

84. Ксьонзенко М.І. Результати аграрних перетворень на Україні після Великої Жовтневої Соціалістичної революції // УІЖ. – 1978. – № 4. – С. 77-87.
85. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). – К.: Основи, 1996. – 396 с.
86. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). – К.: Вид. дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
87. Лазаренко В.М. Заможне селянство України в умовах непу. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 159 с.
88. Лукашова О.М. Советская страна в период восстановления народного хозяйства. – М. – 1957. – 95 с.
89. Лях С.Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах НЕПу. – К.: Вища школа, 1990. – 127 с.
90. Марочко В.І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929 рр.) / В.І. Марочко – К.: Наук. думка, 1995. – 202 с.
91. Морозов А., Корновенко С. Державна хлібозаготівельна кампанія в Україні в 1924-1929 // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. праць. – К.: 2002. – Вип. 8. – С. 60-76.
92. Орлов И.Б. Современная отечественная историография НЭПа: достижения, проблематика, перспективы // Отечественная история. – 1999. – № 1. – С. 102-116.
93. Перламутров В.Л. Новая экономическая политика Советского государства. – М.: Изд-во ГП Редакция газеты «Экономическая газета», 2000. – 132 с.
94. Пиріг О. НЕП: більшовицька політика імпровізації. – К., 2001. – 274 с.
95. Поляков Ю.А. Переход к НЕПу и советское крестьянство. – М.: Наука, 1967. – 511 с.
96. Попов А. Расслоение деревни (опыт обследования одной волости) // Под знаменем коммунизма. – Л., 1925. – № 2. – С. 55-70.

- 97.Рибак І.В. Історія Радянського суспільства. Зародження та утвердження (1917-1991 рр.) / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1998. – 140 с.
- 98.Рибак І.В. Новітня історія Росії радянської доби (1917-1991 рр.) / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006. – 288 с.
- 99.Рибак І.В. Організація селянської взаємодопомоги в 1925-1932 рр. / І.В. Рибак // УІЖ. – 1981. № 2. – С. 55-59.
100. Рибак І.В. Практикум з історії радянського суспільства. Частина I / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 2000. – 92 с.
101. Рибак І.В. Селянська взаємодопомога в Україні 1921-1932 рр. / І.В. Рибак. – К.: Рідний край, 1999. – 90 с.
102. Рибак І.В. Соціально-побутова інфраструктура українського села 1921-1991 рр. / І.В. Рибак. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 304 с.
103. Рибак І.В. Організація селянської взаємодопомоги в 1925-1932 рр. // УІЖ. – 1981. № 2. – С. 55-59.
104. Сушко О.О. Особливості становлення та функціонування приватного підприємництва в Україні періоду НЕПу (1921-1928): історико-теоретичний аспект. – К., 2003. – 251 с.
105. Талан Є.П. До питання про суспільно-політичне життя на селі в Українській РСР (1925-1927 рр.) // УІЖ. – 1967. – № 1. – С. 36-42.
106. Тимошина Т.М. Экономическая история России. – М.: Филинь: Юрид. Дом «Юстицинформ», 1998. – 431 с.
107. Цибульский В.А. Налоговая политика в деревне в первые годы НЭПа // Вопросы истории. – 1965. – № 10. – С. 46-59.
108. Чаянов А.В. Краткий курс кооперации. – Москва, 1925. – 80 с.
109. Шліхтер О. Українське сільське господарство за 10 років (підсумки радянської аграрної політики) // Український агроном. – 1927. – № 10-11. – С. 8-10.

110. Яковлев Я.А. Об ошибках хлебофуражного баланса ЦСУ и его истолкований. – М.: Изд-во Комакадемии, 1926. – 87 с.

Автореферати, дисертації:

111. Гринчуцький В.І. Промислові трести України у роки нової економічної політики (1921-1929 рр.): автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.01.04. – К., 1998. – 33 с.
112. Десятніков О.В. Еволюція трудових відносин на селі в добу НЕПу: автореферат дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – Черкаси, 2005. – 12 с.
113. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період НЕПу: дис. д-ра іст. наук.: 07.00.02 / Калініченко Володимир Вікторович; Харківський держ. ун-т. – Х., 1994. – 604 с.
114. Коцур Г.Г. Нова економічна політика в Україні: історіографія: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06. – К., 2001. – 18 с.
115. Олійник М.П. Поділля в роки нової економічної політики: політичні, соціально-економічні та культурно-духовні процеси (1921-1928): дис. д-ра іст: 07.00.01. – Кам'янець-Подільський – 2015. – 546 с.
116. Олянич В.В. Розвиток приватного та кооперативного підприємництва селянських господарств в Українській СРР 1921-1929 років: автореф. дис. д-ра іст. наук : 07.00.01. – Харків, 2015. – 40 с.
117. Скотнікова Л.С. Аграні відносини в українському селі у 20-30-х рр. ХХ ст.: автореферат дис. канд. іст. наук: 07.00.01. – К.: Ін-т історії України. – К., 2000. – 19 с.
118. Смирнов В.М. Соціальні перетворення в українському селі в період непу (1921-1929 рр.): автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.01. – Д., 2006. – 33 с.